

ПРИРОДНІ РЕСУРСИ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ф. В. Зузук¹, С. С. Кутовий¹, Л. В. Ільїн¹, Л. К. Колошко¹,
І. М. Нетробчук¹, О. В. Міщенко¹, М. Химин²

¹*Волинський національний університет імені Лесі Українки,*

пр. Волі, 13, м. Луцьк, 43021, Україна;

²*Науково-екологічна фірма „Світ птахів”*

пр. Волі, 56/28, м. Луцьк, 43021, Україна

Подано аналіз природних ресурсів: корисних копалин, поверхневих і підземних вод, ґрунтів, рослинного і тваринного світу, рекреаційно-туристичних можливостей.

Ключові слова: Волинь, природні ресурси, корисні копалини, вода, ґрунти, рослинність, тваринний світ, рекреація.

Актуальність проблеми. Відомо, що кожен регіон нашої держави відзначається своїми природними ресурсами, які не завжди мають обґрунтовану кількісну та якісну оцінку. Здебільшого в тому чи іншому регіоні насамперед оцінюють корисні копалини. Інші природні ресурси, такі як поверхневі та підземні води, ґрунти, рослинний і тваринний світ, рекреаційно-туристичні, естетика ландшафтів тощо, оцінюють недостатньо. Критерії їхнього оцінювання не завжди уніфіковані, що зрештою не дає змоги виконати коректно їхнє порівняння для різних регіонів.

Стан вивченості. Сьогодні відомо чимало наукових праць, в яких описано підземні й поверхневі води, ґрунти, болота, рослинний і тваринний світ, ландшафти, рекреаційно-туристичні об'єкти тощо. Всі вони, на превеликий жаль, не проаналізовані ні як єдиний туристичний ресурс регіону, ні як його окремі складові, за винятком лісів та вод. Не

відпрацьовані також засади оцінки природних ресурсів Волині, що не дає змоги оцінити і порівняти їх з ресурсами найближчих областей. Усе це дає підставу стверджувати актуальність проблеми вивчення та оцінки природних ресурсів Волинської області.

Результати та їхнє обговорення. Волинська область відзначається значними, хоча і нерівноцінними природними ресурсами. Серед них вирізняють: корисні копалини, поверхневі і підземні води, ґрунти, рослинний і тваринний світ, рекреаційно-туристичні можливості.

Корисні копалини Волині. Геолого-структурні особливості, морфологія рельєфу, гідрогеологічні умови в комплексі з іншими абіотичними складниками стали передумовою утворення в надрах Волині покладів мінеральної сировини широкого діапазону.

Горючі корисні копалини. Вугілля. В південно-західній частині області, де поширені відклади кам'яного вугілля, знаходиться Львівсько-Волинський кам'яновугільний басейн. Тут розвідані та розробляються родовища кам'яного вугілля. Найперспективнішими є Нововолинське родовище, де функціонувало у різні часи 9 шахт. Сьогодні завершується будівництво найпотужнішої шахти № 10 [15].

Газ. Родовище природного газу розвідане у районі смт Локачі. Запаси незначні. Встановлено також перспективність девонських відкладів на вміст газового конденсату на території їхнього поширення. Окрім того, значні запаси газу метану відомі у продуктивних пластах Львівсько-Волинського вугільного басейну [21].

Торф. Найбільші торфородовища знаходяться в долині Прип'яті та її правих приток. Торф використовують не тільки як паливну сировину, а й застосовують в 11 галузевих напрямках господарської діяльності [18].

Металічні корисні копалини. У Ратнівському районі, на підставі геологорозвідувальних робіт, виділено Волинський міднорудний район загальною площею близько 10 тис. км². Мідь генетично пов'язана з породами трапової формації нижнього венду (вік ~ 555 млн років), сформованої

базальтами, туфами, лавобрекчіями основного складу. Мідь у руді представлена самородною видозміною, що відзначається дуже високою частотою (до 99,8 %), хоча містить домішки благородних металів. Глибина залягання рудних горизонтів 20–240 м, при потужності до 10 м; здебільшого товщина горизонтів 1–1,5 м. Вміст міді коливається від сотих до 5,92 %. Розподіл вкрай нерівномірний. При виявленні промислових родовищ видобуток здійснюватимуть шахтним способом [15].

Алмази. Любешівський район, за науковим передбаченням та оцінками, зачислено до найперспективніших регіонів України на виявлення корінних родовищ алмазів, що підтверджується знахідками декількох кристалів у алмазоносних кімберлітах, які є аналогічними Якутським та Африканським.

Агроруди. Фосфорити. Глибокозалягаючі сеноманські відклади верхньої крейди є перспективними для видобутку зернистих фосфоритів, а ерозійні останці палеогенових відкладів вміщують у собі жовнові фосфорити. Розробляється Старовижівське і розвідано Поступельське родовище жовнових фосфоритів [17].

Будівельні матеріали. Карбонатна сировина. В центральній та південній частинах Волинської області розвідано запаси карбонатної сировини в стратиграфічних межах верхньої крейди. Сировину використовують для виробництва вапна, цементу та вапнування кислих ґрунтів Полісся. Загальні запаси для 11 розвіданих родовищ становлять 31 117 тис. м³.

Камінь будівельний. У Маневицькому районі розвідане і розробляється Малоосницьке родовище базальту. Ресурсний потенціал каменевидобутку має широкі перспективи.

Піски будівельні. Природні, або збагачені піски використовуються у дорожньому та промисловому будівництві. Вони пов'язані з палеогеновими, неогеновими і четвертинними відкладами. У центральній та південній частинах області розвідано і розробляється 16 родовищ будівельних пісків [18].

Сировина для будівельної кераміки. Глиниста сировина різних генетичних відкладів (моренні суглинки, озерно-льодовикові, озерні

міжльодовикові) у льодовиковій області та глини неогенових останків і поховані ґрунти лісового покриву в перегляціальної області утворюють великі чи обмежені поля покладів. Розвідано 32 родовища глинистої сировини широкого практичного використання [18].

Підземні води. Гідросфера Волині знаходиться в межах Волино-Подільського артезіанського басейну. Підземні води пов'язані практично з усіма стратиграфічними горизонтами і комплексами, проте є різними за якістю і продуктивністю. Домінуючим для потреб водопостачання населення є сеноманський комплекс верхньої крейди. Значний розвиток мають мінеральні води у Шацьку, Ковелі, Луцьку і Журавичах [5].

Водні ресурси – це річки, озера, водосховища та підземні води. Сьогодні найобґрунтованіші результати визначення норм річного стоку та водних ресурсів подано у [3, 4, 18, 19]. Аналіз цих результатів засвідчує, що загалом вони майже рівнозначні. Точнішими, на наш погляд, є результати, наведені у праці [19], оскільки вони базуються на значно триваліших (на 19 років) рядах водомірних спостережень та на кращому врахуванні явища циклічності річкового стоку в басейні р. Прип'яті [8]. Надійність згаданих показників підтверджується ще й тим, що станом на 2007 р. будь-яких істотних однобічних змін середніх багатолітніх річних величин стоку найвідоміших річок області під впливом господарської діяльності не відбулося [9]. Отже, показники норм річного стоку та водних ресурсів річок нашої області, подані в [19], є достатньо надійними, отож їх можна використовувати в різноманітній науковій та практичній діяльності. Сьогодні, характеризуючи водні ресурси найбільших річок області, варто користуватися інформацією, яку подано в табл. 1, 2.

Озера. Волинь є територією зі значною кількістю озер. Їхні ресурси відіграють важливу роль у водопостачанні, рибному господарстві, добуванні сапропелей, рекреації. За походженням озера є: карстово-тектонічними, карстовими і суфозійно-карстовими та заплавленими. На території області нараховується 235 озер площею 150,9 км². Здебільшого вони мають площу

від 1,01 до 5,0 км². Об'єм водної маси становить 943,65 млн м³. Значна його частина належить озерам площею 1,01–5,0 км² (18,5 %) та 15,1–20 км² (13,2 %). Об'єм оз. Світязь сягає майже половини від об'єму всіх озер області – 457,98 млн м³ (48,6 %). Розподіл озер за басейнами річок досить нерівномірний. Чимало їх знаходиться у басейнах Прип'яті (77 площею 6 396,6 га) і Турії (70 площею 1 099,9), решта – в басейнах Західного Бугу – 39 (7 069,8 га), Стоходу – 30 (398,8 га), Стиру – 12 (97,2 га), Виживки – 4 (31,3 га) та Горині – 3 (3,3 га) [6].

Таблиця 1

Водні ресурси річкових басейнів до гідрологічних постів на території Волинської області [19]

Річка-пост	Площа басейну, км ²	Норма річкового стоку			Водні ресурси, км ³		
		м ³ /с	л/(с·км ²)	км ³	забезпеченість		
50 %							
75 %							
95 %							
<i>Басейн Західного Бугу</i>							
Луга – м. Володимир-Волинський	1270	3,76	2,96	0,119	0,110	0,084	0,057
<i>Басейн Прип'яті</i>							
Прип'ять – с. Річиця	2210	8,50	3,85	0,268	0,227	0,131	0,049
Виживка – смт Стара Виживка	722	2,64	3,66	0,083	0,076	0,052	0,028
Турія – с. Ягідне	459	1,49	3,25	0,047	0,042	0,029	0,017
Турія – м. Ковель	1480	4,35	2,94	0,137	0,123	0,089	0,055
Стохід – с. Малинівка	692	1,83	2,64	0,058	0,053	0,037	0,020
Стохід – м. Любешів	2970	10,40	3,50	0,328	0,295	0,212	0,131
Стир – м. Луцьк	7200	31,60	4,39	0,997	0,968	0,811	0,625
Стир – с. Млинок*	10900	43,40	3,98	1,370	1,330	1,090	0,810

* Знаходиться на території Рівненської області, неподалік Волинської.

Таблиця 2

Сумарні водні ресурси річкового стоку Волинської області [19]

Вид ресурсів річкових вод	Середні багатолітні водні ресурси		Ресурси річкового стоку, км ³		
	м ³ /с	км ³	забезпеченість		
50 %					
75 %					
95 %					
Місцевий стік	69,1	2,18	2,02	1,49	0,94
Притік	59,3	1,87	1,81	1,45	1,04
Загальні ресурси	128,0	4,05	3,85	2,92	1,91
Відтік	128,0	4,05	3,85	2,92	1,91

Водосховища і ставки. В області незначний ступінь зарегулювання річкового стоку водосховищами (їх побудовано 13 при загальній площі 2 253 га), загальний об'єм яких становить 42,01 млн м³, а корисний – 38,93 млн м³. У регіоні зосереджено 439 ставків з об'ємом водної маси 57,8 млн м³ при площі водного дзеркала 3 986 га.

Загальні запаси водних ресурсів у області формуються здебільшого за рахунок місцевого і транзитного річкового стоку, а це становить, відповідно, 1 664 і 3 820 млн м³ за рік. На 1 км² площі в середньому за рік припадає 97,2 м³ стоку, що майже вдвічі більше, ніж для України. Загалом аналіз водного балансу засвідчує, що запасів води достатньо для забезпечення в необхідній кількості водокористувачів та водоспоживачів усіх галузей господарства. Забору 10,4 % прогнозних експлуатаційних запасів водних ресурсів області достатньо, щоб забезпечити побутові потреби населення і технічні потреби значної кількості промислових підприємств. Основними водоспоживачами в області є комунальне господарство, промисловість (харчова, цукрова), сільське господарство.

У 2006 р. у поверхневі водойми скинуто 38,83 млн м³ зворотних вод. В області простежується позитивна тенденція до зменшення скиду об'ємів забруднених зворотних вод у поверхневі водойми. Сьогодні діє понад 60 господарських об'єктів – забруднювачів довкілля стічними водами. Найбільше їх у Луцькому та Ковельському районах. Лише 42 об'єкти мають власні очисні споруди, причому на 38-ми з них останні працюють неефективно, що пояснюють наявністю застарілих технологічних схем очищення, їхньою перевантаженістю, відсутністю кваліфікованого обслуговуючого персоналу.

Динаміку водокористування та водовідведення подано в табл. 3.

Область володіє значними запасами підземної питної води високої якості, експлуатаційні ресурси якої становлять 2 586,0 тис. м³/добу.

Розвідано родовища мінеральних вод 4-х типів, що дає змогу розвивати санаторно-курортне лікування. Експлуатується 4 родовища, а розвідано 9, серед них води хлоридно-натрієвого, сульфатно-натрієвого і гідрокарбонатно-хлоридно-кальцієвого типів. За висновками Одеського інституту курортології, їх рекомендовано для лікувальних цілей. Наприклад, в районі смт Ратне, неподалік с. Осниця та Тур, санаторію „Лісова пісня” поширені гідрокарбонатно-кальцієві, гідрокарбонатно-натрієві та хлоридно-кальцієві

мінеральні води. Хлоридно-натрієві води з підвищеною мінералізацією – 12–13 г/л поширені поблизу с. Журавичі Ківерецького району. Пробурено дві свердловини, експлуатаційні запаси яких оцінено в 90 м³/добу для 25-річного терміну. Поряд з м. Луцьком пробурено дві свердловини, воду з яких використовують як питну столову та мінеральну.

Таблиця 3

Динаміка водокористування та водовідведення

Показник	Рік / млн м ³		
	2004	2005	2006
<i>Забрано води з природних джерел, усього</i>	92,65	85,73	97,500
у тім числі: поверхневої	29,54	23,77	35,900
підземної	63,11	61,96	61,600
<i>Використано свіжої води, усього</i>	79,89	70,60	76,850
у тім числі на потреби: господарсько-питні	29,37	28,95	28,050
виробничі	20,97	20,68	24,790
сільськогосподарські	16,63	16,11	16,110
зрошення	11,18	3,77	6,095
<i>Скинуто зворотних вод, усього</i>	55,70	55,20	54,600
у тім числі: у підземні горизонти			
у накопичувачі			
на поля фільтрації	16,30	15,72	15,770
у поверхневі водні об'єкти	39,40	39,48	38,830
<i>Скинуто зворотних вод у поверхневі водні об'єкти, усього</i>	39,40	39,48	38,830
з них: нормативно очищених, усього	30,20	28,89	28,010
у тім числі: на спорудах біологічного очищення	26,18	24,72	23,950
на спорудах фізико-хімічного очищення	0,09	0,10	0,034
на спорудах механічного очищення	3,90	4,07	4,026
нормативно (умовно) чистих без очищення	8,40	9,79	10,180
забруднених, усього	0,80	0,80	-

Централізоване питне водопостачання населених пунктів області здійснюють: 27 підприємств, 4 районні сільські комунальні господарства; дрібні комунальні господарства, які постачають воду в межах окремо взятого села або території однієї сільської ради.

Сьогодні, згідно з існуючим законодавством, спеціальні дозволи на розробку родовищ підземних прісних вод з метою централізованого питного водопостачання надано лише п'ятьом підприємствам, а саме: Луцькому, Ковельському, Володимир-Волинському, Нововолинському та Ківерецькому.

Залишаються невивченими та незатвердженими запаси підземних вод на 24-х водозаборах міст і селищ області та зони відпочинку Шацького національного парку. Забір води з артезіанських свердловин комунальні служби здійснюють відповідно до дозволів на спецводокористування.

Ґрунти. У структурі земельного фонду сільськогосподарські угіддя займають 52,9 % всієї земельної площі області. Серед них орні землі становлять 34,1 %, сіножаті і пасовища – 18,2 %.

Найвищий відсоток розораності земель у південних лісостепових районах області: Луцький – 69,0 %, Горохівський – 66,5 %, Локачинський – 61,0 %, Іваничівський – 58,0 %. У Ратнівському, Камінь-Каширському, Любешівському, Маневицькому районах розораність становить 13,5–15,2 %. З півдня на північ площа орних земель зменшується, а пасовищ і сіножатей зростає. Відсоток загальної лісистості в Маневицькому районі сягає 55,7 %, Камінь-Каширському – 49,3 %, Ківерецькому – 41,2 %, Любомльському – 39,4 %, окремо у Любешівському та Ратнівському районах – 35,7 %.

Область налічує три основні ґрунтові зони для виробництва зерна, цукрових буряків, м'яса і молока.

Перша зона – це дерново-підзолисті, дернові і болотні ґрунти, розміщені у поліських районах. Тут у земельному фонді сільськогосподарські угіддя сягають майже 46 % від загальної площі. На орні землі припадає лише 27,4 %, а на ліси і чагарники – 43 %.

Друга зона відзначається дерново-підзолистими супіщаними ґрунтами в комплексі з дерновими карбонатними та болотними. У земельному фонді всі сільськогосподарські угіддя тут займають майже 64 %, серед яких на орні припадає 36 %, а на сіножаті та випаси – 24 %.

У третій зоні – Луцький, Горохівський, Іваничівський, південна частина Володимир-Волинського, Локачинського та Ківерецького районів – найбільший відсоток розораних земель і найменше природних кормових угідь. Сільськогосподарські угіддя становлять 82 %, на орні припадає 68 %, на природні сіножаті і випаси – майже 11 %. Тут зосереджено найкращі ґрунти – здебільшого сірі, темно-сірі, опідзолені і чорноземні.

Західний слід радіоактивних опадів пройшов північною частиною області і спричинив радіоактивне забруднення її значної території (496,1 тис. га). Родючості ґрунтів великої шкоди завдає ерозія, якою уражено

понад 20 %. Дифляційно-небезпечних ґрунтів – 255,5 тис. га, серед них слабодефльованих – 57,9, середньодефльованих – 149,3 і сильнодефльованих – 18,3 тис. га. В області 95,2 тис. га земель зазнає водній ерозії. За ступенем змитості їх поділяють на слабозмиті – 53,8, середньозмиті – 28,9, сильнозмиті – 12,5 тис. га.

В області є 400 тис. га меліорованих земель. Однак односторонній підхід у здійсненні меліоративного впливу на земельні угіддя, грубі помилки в експлуатації меліоративних систем та неправильне використання їхніх площ часто негативно впливають на природне середовище.

Інтенсифікація використання земель суттєво змінила особливості розвитку процесів ґрунтоутворення: з одного боку, ці процеси пішли у напрямі формування окультурених високородючих ґрунтів, з іншого – у напрямі деградації цих ґрунтів (переосушення, ущільнення, посилення ерозійних процесів, мінералізація).

Серед меліорованих земель особливої уваги заслуговують торфові масиви, які за своєю потенційною родючістю і продуктивністю можуть скласти конкуренцію чорноземам, проте непомірне або невміле їхнє осушення спричинило до серйозних порушень водного режиму та незворотних втрат родючості: під впливом осушувальної меліорації частина перезволожених земель різко змінила до гіршого свою структуру; скоротилась кількість місць зростання видів дикорослих рослин; цілковито знищені на великих площах лучно-болотні й болотні фітоценози, які доцільніше використовувати у незайманому стані; порушилися віковічні водопійні стежки для диких тварин, зник їхній корм.

Багаторічний досвід використання ґрунтів засвідчує, що ні наука, ні практика ще не виявили меж, за якою розпочинається недоцільне надмірне споживання продуктивних властивостей землі. Перехід за недозволену межу, залучення малопродуктивних земель до обробітку спричинює до негативних наслідків не тільки в сільському господарстві, а й у навколишньому

середовищі. Сучасна практика використання ґрунтового покриву потребує обґрунтування захисту деградованих земель за допомогою консервації.

Рослинність. Волинську область зачисляють до забезпеченої лісом території України. Сучасний рівень лісистості становить тут у середньому 34,4 %. Ліси поширені на території області дуже нерівномірно. У поліських районах лісистість сягає майже 45 %, а в лісостепових – тільки 5 % [11].

Площа лісових угідь Волинської області становить 691,8 тис. га, серед яких 481,7 тис. га (69 %) займають ліси державного значення, 186,8 тис. га (27 %) – сільськогосподарських підприємств і 23,3 тис. га (4 %) – інших користувачів. Площа лісів Волинського управління лісового господарства становить 428,0 тис. га.

Державні ліси поділяють на дві групи. Перша група охоплює 97,7 тис. га, тобто 23,0 % лісів державного фонду, до яких зачислено: насадження зеленої зони (38,1 тис. га), в тім числі Шацького природного національного парку (12,0 тис. га), особливі ліси і лісові масиви (25,7 тис. га), захисні смуги уздовж залізниць (6,3 тис. га), захисні смуги уздовж автошляхів (8,7 тис. га) і річок (18,9 тис. га). Проведення вирубок у лісах цієї групи обмежене [11].

Ліси другої групи становлять 331,3 тис. га, тобто 77,0 % держлісфонду області, до яких належать експлуатаційні насадження (312,8 тис. га), а також спецзони і спецсмуги (18,5 тис. га). Це головне джерело ділової деревини.

Ліси зазнали значного антропогенного навантаження, оскільки штучні насадження становлять понад 45 % при середньому віці понад 40 р. Переважають цінні хвойні (сосна, ялина), м'яколистяні та твердолистяні породи. Серед листяних високоякісну деревину мають дуб, явір, ясен. Найпоширенішими є хвойні породи, які охоплюють 225,0 тис. га (60 %), друге місце займають м'яколистяні – 87,3 тис. га (24 %). Зокрема, березняки займають 36,6 тис. га, осичники – 16 тис. га (2 %), твердолистяні – 57,7 тис. га (16 %).

Структура лісових насаджень за віком має такий розподіл: молодняки – 53,9 %, середньовікові – 36,5 %, досягаючі – 7,1 %, стиглі – 2,5 %. Загальний запас деревини становить 85,1 тис. м³, а середній запас – 200 м³/га [11].

Ліси відзначаються високою продуктивністю. Середній приріст деревини на 1 га становить 4,1 м³, а загальний річний приріст – 1,7 млн м³. Використання середнього приросту становить 39 % (1,6 м³/га вкритої лісом площі). Однією з провідних лісових формацій є соснові утворення, які займають підвищення або заболочені пониження в рельєфі. На підвищеннях простежуються сосново-лишайникові асоціації, які переважають у північних районах області. Деревина в таких лісах порівняно невисока, а зімкненість крон деревостанів не перевищує 0,6. Трав'яно-чагарниковий ярус зріджений. Лишайники здебільшого з роду кладоній. Зеленомошні соснові асоціації, а також чорничники займають понижені частини рельєфу. Це корінні соснові ліси Полісся з деревостаном висотою до 26 м при зімкненості крон до 0,8. Ярус чорниці та інших низькорослих рослин може сягати 70 % проективного покриття. Поруч з чорничними трапляються орлякові асоціації, а у видолинках – сфагнові. Останні теж відзначаються низькорослою сосною, типовою для екстремальних умов зростання. У підліску різні види верб і крушина. На сфагнах трапляються зарості журавлини, яку масово заготовляють [11].

Значне поширення мають дубово-соснові ліси, вони двоярусні, висотою до 30 м. Під деревостаном багатий підлісок з ліщини, крушини та інших видів. У трав'яному покриві чимало представників рідкісних рослин, зокрема орхідей, лілійних, плаунів. У цих лісах багато цінних лікарських та ягідних видів: малина, конвалія, суниця, калган тощо.

Дубові ліси здебільшого трапляються на півдні області у вигляді невеликих масивів серед сільськогосподарських угідь. Дуб у цих деревостанах надзвичайно високоякісний. Поруч з дубом зростають граб, ясен, осика, липа, береза. У підліску багато ліщини, крушини, брусниці та інших чагарників. Трав'яний покрив густий. Там зростають медунка,

квасениця, фіалка, копитняк, маренка тощо.

Поруч з дубовими досить часто трапляються і дубово-грабові двоярусні ліси. Ярус дуба розріджений. Долини річок часто займають вільхові ліси I-II класів бонітету. У підліску зростають горобина, черемха, деякі верби. Серед трав багато кропиви, гравілату, комишу тощо. Березові ліси вторинні на місці колишніх соснових та дубово-соснових насаджень. У трав'яно-чагарничковому ярусі переважають мохи, орляк, верес або чорниця.

Флора судинних рослин налічує 1 525 видів, 654 роди та 142 родини, до складу яких входять також інтродуценти садів і парків та види, які широко культивуються у сільському господарстві [20].

Видовий склад флори представлений здебільшого різноманітними родинами покритонасінних. Абсолютну більшість становлять представники класу Magnoliopsida (співвідношення дво- і однодольних рослин 4,5 : 1). Зазначимо, що рослинність області здебільшого сформована сосновими лісами, моховими болотами, прибережними заростями хвощів, лісових папоротей тощо. Інтродуценти і культивати сільськогосподарського використання становлять 343 (22,5 %) види [20].

Тваринний світ. На території області постійно чи тимчасово перебуває понад 410 видів хребетних тварин *Vertebrata* (уточнення видового їхнього складу триває і сьогодні), серед них: круглоротих *Cyclostomata* – 1, риб *Pisces* – 40, земноводних *Amphibia* – 13, плазунів *Reptilia* – 7, птахів *Aves* – 280, ссавців *Mammalia* – 70. Загальна кількість видів безхребетних тварин *Invertebrata* невідома. На території області трапляються 96 видів тварин (черви кільчасті *Lumbricomorpha* – 1, ракоподібні *Crustacea* – 1, комахи *Insecta* – 37, круглороті – 1, земноводні – 1, плазуни – 1, птахи – 40, ссавці – 14), занесених до Червоної книги України, 38 видів (по 19 хребетних і безхребетних тварин) – до Європейського Червоного списку, 42 види (30 хребетних і 12 безхребетних тварин) – до Червоного списку Міжнародного союзу охорони природи [22, 23, 24, 26, 28–30, 32]. Пряме використання фауни: мисливство і рибальство.

Мисливство. Мисливське господарство в області займає площу 1 584 тис. га: 820 тис. га надано в користування організаціям Українського товариства мисливців та рибалок (УТМР), 578 тис. га – Волинському обласному управлінню лісового та мисливського господарства, 217 тис. га – іншим, серед них приватним користувачам. Загальні витрати на ведення мисливського господарства в області у 2007 р. становили 2 789,5 тис. грн, серед них 22 % виділені з Державного бюджету України. Основу мисливської фауни становлять ратичні і хутрові тварини, водоплавні і борові птахи.

Чисельність основних видів мисливської фауни в області то стрімко спадає, то повільно зростає. Наприклад, за 1989–1998 рр. чисельність лося зменшилася на 72 % (з 1 637 до 465 особин), а протягом 1999–2007 рр. зросла до 552 особин; козулі європейської *Capreolus capreolus* L. – відбулося зменшення на 28 % (з 8 704 до 6 290 особин), потім простежувалось поступове збільшення до 8 028 особин; свині дикої *Sus scrofa* L. – зменшилося на 48 % (з 3 223 до 1 684 особин), а за наступні роки збільшилося до 2 618 особин. І лише в 1996–1998 рр. чисельність лося знизилася на 367 голів (46 %), козулі на 1 008 голів (14 %), свині дикої на 485 (22 %), що свідчить про незадовільно поставлену роботу з ведення мисливського господарства, охорони і відтворення мисливської фауни та зменшення продуктивності мисливських угідь більшістю користувачів [25, 27].

Незадовільно провадить роботу Волинське обласне управління лісового та мисливського господарства з охорони та відтворення видів тварин, занесених до Червоної книги України. Зокрема, чисельність зубрів *Bison bonasus* L. волинської популяції на території державного лісомисливського господарства „Звірівське” невпинно спадає: із 207 голів у 1992 р. зменшилась до 97 голів у 1998 р. і до 16 голів у 2007 р. [1]. На причини різкого зменшення поголів'я зубра впливає зміна умов перебування, збіднення кормової бази, зростання людського чинника під час лісокористування, невиконання біотехнічних заходів і послаблення контролю

з боку лісового та мисливського господарств за станом популяцій, несвоєчасне вживання заходів щодо призупинення зменшення їхньої чисельності.

Окрім того, в межах області майже цілковито зникли: рись, норка європейська *Mustala lutreola* L., чернь білоока *Aythya nyroca* (Güld.), скопа; лише пролітають (раніше гніздилися) шуліка рудий, орел-карлик *Hieraaetus pennatus* (Gm.), сапсан *Falco peregrinus* Tunst. та деякі інші види [29].

Рибальство. Природний рибогосподарський фонд області налічує 218–240 озер (за різними даними) площею 13,7 тис. га, а також значну кількість ставків і водосховищ та 132 малих і середніх річки загальною протяжністю 3,4 тис. км. Екологічний стан водойм для ведення рибальства та рибництва має сприятливі умови. В області використовують рибні ресурси менш ніж 30 % водойм.

До 1992 р. з рибогосподарських водойм щорічно виловлювали майже 100 т риби, у 1995–2000 рр. – 10–20 т [25]. Останніми роками вилов ще зменшився. Промисловий вилов риби на території області у 2007 р. здійснювали 4 користувачі (6,238 т) та Шацький національний природний парк (2,329 т).

З 2000 р. відбувається перезакріплення водойм за користувачами, що триває і сьогодні. Проте закріплення водойм за користувачами живих водних ресурсів для ведення промислового та меліоративного рибальства не виправдали надії на раціональність, економічну ефективність і збалансоване природокористування. Це сприяє безконтрольному вселенню неаборигенних живих водних ресурсів – амура білого (*Stenopharyngodon idella* Valenciennes), товстолобика (*Hypophthalmichthys molitrix* Valenciennes) тощо – на природних водоймах, що суперечить одній з міжнародних конвенцій, ратифікованих Україною [7]. Немає чіткого обліку виловленої товарної риби та її збуту, процвітає чорний ринок.

Реальна охорона тваринного світу здійснюється лише на територіях Черемського природного заповідника, Шацького та „Прип’ять–Стохід”

національних природних парків, у державних лісомисливських, лісових і мисливських господарствах (тобто там, де є штатна лісова і егерська охорона). Проте чисельність такої охорони останні 10 років катастрофічно зменшується.

Роботи з провадження державного кадастру тваринного світу, які передбачено ст. 13 Закону України „Про тваринний світ”, в області та державі не виконуються взагалі внаслідок відсутності коштів.

Природно-заповідний фонд. Враховуючи наявність унікальних, місцями не порушених ландшафтних комплексів, зокрема Західного Полісся, значних площ боліт, лісів, озер, рік з численними рукавами, багатства і значної концентрації рідкісної флори і фауни, закономірно, що в області утворено 370 територій та об'єктів *природно-заповідного фонду* (ПЗФ). Загальна площа ПЗФ станом на 1.09.2008 р. становить 193 246,89 га – це 9,6 % від загальної площі області. За останні 15 років площа територій та об'єктів ПЗФ зросла в 1,8 раза.

Під час проведення першого етапу кадастру природно-заповідного фонду у 1998–1999 рр. виявилось, що під охороною держави перебуває менше половини серед наявних на території області рідкісних видів рослин і тварин, занесених до Червоної книги України [29]. Такий стан зі збереженням рідкісного біорізноманіття в області пов'язаний з низьким рівнем його вивченості та відсутності фінансування наукових досліджень і відповідних національних програм. Сьогодні найкраще вивчено лише видовий склад хребетних тварин і вищих рослин, практично не вивчені безхребетні, мохоподібні, водорості, лишайники і гриби. Загалом усю територію області комплексно не досліджено взагалі, окремі ділянки вивчено частково, стан їхньої вивченості умовно задовільний. Найкраще в області вивчено біорізноманіття Черемського природного заповідника, Шацького національного природного парку; розпочалося дослідження біорізноманіття національного природного парку „Прип'ять–Стохід” [35].

Рекреація і туризм. Рекреаційний потенціал області від її загальної площі станом на 1.09.2008 р. становить 1,2 % за потенційної можливості 9,2 %. На території області створено 90 зон тривалого відпочинку загальною площею 260 га, зон короткочасного відпочинку – 140, площею 1 777 га, ліси рекреаційного призначення становлять 1 762 га.

Відсутність великих промислових об'єктів на території області, віддаленість рекреаційних зон від джерел техногенного навантаження створюють оптимальні умови для організації будь-яких видів масового відпочинку громадян. Отож туристично-рекреаційна індустрія є пріоритетною для соціально-економічного розвитку області [23].

Курорти у Волинській області відсутні, проте існує своєрідна мережа рекреаційних зон. Станом на 2007 рік на території області налічували 231 рекреаційну зону площею 7,4 тис. га, серед них: 141 зона короткочасового відпочинку площею 7,1 тис. га та 90 – тривалого відпочинку площею 0,3 тис. га. Рекреаційно-оздоровчі ліси займають 2,7 тис. га. Загальна площа земель рекреаційного призначення сягає 26,0 тис. га, тобто 1,2 % загальної території області.

Лісові ресурси займають провідне місце у структурі природно-рекреаційного потенціалу області. Вони можуть задовольняти різноманітні потреби рекреантів у лікуванні, оздоровленні, естетичному пізнанні. Окрім того, у лісах зосереджена значна кількість мисливської фауни. Мисливський фонд охоплює 6 видів копитних тварин, 13 – хутрових звірів, 12 – пернатої дичини. Мисливське господарство в області займає площу 1 млн 584 тис. га.

Гідрографічна сітка області представлена річками двох великих басейнів – Прип'яті і Західного Бугу. Річки області використовують для короткочасного відпочинку, водного туризму, купання, рибальства.

Басейн Західного Бугу налічує 80 озер, з них лише 9 придатні для рекреаційного відпочинку. Найбільше серед них – Світязь, друге за площею – Пулемецьке, яке використовують для рибальства та водного туризму. Найефективнішими є рекреаційні можливості оз. Світязь. Вода озера – чиста,

прозора, має цілющі властивості; дно піщане; глибина нарастає поступово, що зручно для організації дитячого відпочинку.

Друга група озер розташована на межиріччі Західного Бугу і Прип'яті. Найбільші серед них – озера Тур, Оріховець, Волянське, Синове. Зазвичай дно цих озер піщане, вздовж берегів є пляжні лінії, поруч розміщені лісові масиви. Озера цієї групи використовують для водного туризму, купання, риболовлі.

Найбільшими озерами басейну р. Прип'ять є: Любязь, Біле, Донське, Шипи, Сирче, Рогозне, Мале Любязьке. Сьогодні ці озера в рекреаційному відношенні використовуються мало.

Ставки і водосховища також використовують місцеві жителі для короткочасного відпочинку – риболовлі та купання. Родовища мінеральних вод дають змогу розвивати санаторно-курортне лікування.

Води придатні для лікування захворювань серцево-судинної системи, системи кровообігу, гіпертонії, периферичної нервової системи та інших недуг. Хлоридно-натрієві води з мінералізацією 12–13 мг/л поблизу с. Журавичі Ківерецького району містять домішки бромю, йоду, радону і застосовуються для лікування серцево-судинної системи, атеросклерозу, дихальної і травної систем. Вода Журавичівського родовища відповідає якостям джерел Моршинське № 1 і Єсентуки № 17. Поблизу м. Ковеля є джерело, що не має аналогів в Україні. Це хлоридно-натрієво-кальцієво-йодо-бромні води. Вони за якістю відповідають джерелу Друскінінкай. Експлуатаційний водоносний горизонт залягає на глибині понад 1 300 м.

Серед обстежених 33-х родовищ торфових грязей найпридатнішими для лікування є родовища с. Головне і Машів Любомльського району, м. Берестечко Горохівського району, с. Журавичі Ківерецького району, с. Троянівка Маневицького району. Сьогодні використання лікувальних грязей є незначним, хоча запаси дають змогу розширити сферу їхнього використання. Цінні лікувальні властивості мають сапропелі (донний мул). Сапропелями лікують захворювання серцево-судинної та нервової систем,

шкіри, хвороби суглобів, ревматизм. Хоча зараз здійснюють видобування сапропелів, проте для медичних цілей їх не використовують.

Область має великі можливості для розвитку зеленого і пізнавального туризму, ресурсний потенціал якого досі не оцінений і не має відповідного розвитку.

Висновки. Здійснений аналіз природних ресурсів Волинської області засвідчує наявний значний потенціал корисних копалин, поверхневих і підземних вод, боліт, родючих ґрунтів, луків, рослинного і тваринного світу, мисливських угідь, рекреаційно-туристських можливостей.

Проблемою сьогодення є всебічний аналіз природних ресурсів, їхня оптимальна оцінка і раціональне використання із відповідними екологічними застереженнями.

Загалом природно-ресурсний потенціал області не має збалансованого використання, що свідчить про відсутність у державі (і області зокрема) дієвої природоохоронної політики, реальних державних пріоритетів і дієвого контролю у галузі охорони довкілля.

-
1. *Борейко В. Е., Сесин В. А.* Истребление зубров в Украине, Беларуси, Польше и России // Охрана дикой природы. – К.: Киевский эколого-культурный центр, 2007. – Вып. 55. – 80 с.
 2. *Булавко Л. Г., Маслов Б. С.* Гидрологические и экологические последствия осушения земель // Гидротехника и мелиорация. – 1975. – № 7. – С. 77–81.
 3. *Булькевич П. И., Чистова Л. Р.* Торф и проблемы защиты окружающей среды. – Мн.: Наука и техника, 1979. – С. 48.
 4. Довідник з агрохімічного та агроекологічного стану ґрунтів України.– К.: Урожай, 1994.
 5. *Залеський І. І.* Детальна розвідка Луцького родовища мінеральних вод „Волинська” і „Луцька”, що видобуваються ВАТ „Луцький завод продтоварів”. – Рівне: Фонди РГЕ, 2001. – 290 с.

6. *Льїн Л. В., Мольчак Я. О.* Озера Волині: Лімнологічно-географічна характеристика. – Луцьк: Надстир'я, 2000. – 140 с.
7. Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Берн, 1979). – К.: Вид-во Мінекобезпеки України, 1998. – 76 с.
8. *Кутувий С. С.* Багаторічні коливання водності р. Прип'ять // Матер. наук.-практ. конф. "Природа Західного Полісся та прилеглих територій" (м. Луцьк, 22–24 вересня 2005 р.). – Луцьк: РВВ „Вежа” ВДУ ім. Лесі Українки, 2005. – С. 83–92.
9. *Кутувий С. С.* Вплив осушення земель на стік річок Західного Полісся України // Наук. вісн. ВДУ ім. Лесі Українки, 2007. – № 11 (Ч. 2). – С. 78–82.
10. *Медведев В. В.* Родючість ґрунтів, моніторинг і управління. – К.: Урожай, 1992. – 244 с.
11. *Мельник В., Шеремета С.* Волинський ліс : мітки на скрижалях історії. – Луцьк, 2007. – 32 с.
12. Методика „Сучасні фізико-хімічні методи дослідження ґрунтів”. – Харків, 1999. – 35 с.
13. Методика моніторингу земель, що перебувають у кризовому стані. – Харків, 1998. – 87 с.
14. Методичні рекомендації „Система агроекологічного моніторингу торфових земель”. – Харків: ІГА УААН, 1995. – 34 с.
15. Мінерально-сировинна база Волинської області: Довідник. – К.: УкрДГРІ, 2002. – 507 с.
16. Народне господарство області у 1992, 1993, 1994 роках / Стат. щорічники. – Луцьк: Обласне управління статистики, 1993–1995 рр.
17. *Панасюк В. П.* Детальна розвідка Поступельського родовища фосфоритів. – Рівне: Фонди РГЕ, 2008. – 190 с.
18. Ресурси поверхневих вод СРСР // Україна и Молдавия. – Т. 6. – Вып. 2: Среднее и Нижнее Поднепровье / Под ред. М. С. Каганера. – Л.: Гидрометеиздат, 1971. – С. 154–155.

- 19.Справочник по водным ресурсам / Под. ред. Б. И. Стрельца. – К.: Урожай, 1987. – С. 174–185.
- 20.Терлецький В. К., Антонюк Ю. М., Батюра Є. В. та ін. Судинні рослини Волинської області (флора і культивати).– Луцьк, 1995. – 108 с.
- 21.Узіюк В., Сокоренко С., Шайнога І., Костик І. Газогенераційний потенціал промислових вугільних пластів Тяглівського кам'яного родовища Львівсько-Волинського басейну // Зб. наук. праць. № 3: Природа Західного Полісся та прилеглих територій. – Луцьк: РВВ „Вежа” ВДУ ім. Лесі Українки, 2006. – С. 3–15.
- 22.Химин М. Біогеографічні особливості Волинського лісостепу // Вісн. Львівського ун-ту: Сер. геогр. – Львів, 2000 . – Вип. 26. – С. 156–159.
- 23.Химин М. Збережемо для нащадків перлини Волині // ІВА бюлетень УТОП. – 2000 (листопад). – С. 6–7.
- 24.Химин М. Охорона водно-болотних угідь міжнародного значення та їх орнітофауни у Волинській області // Матер. VII наради орнітологів Західної України ”Екологічні аспекти охорони птахів” (м. Івано-Франківськ, 4–7 лютого 1999 р.). – Львів, 1999. – С. 89–91.
- 25.Химин М. Стан збереження біорізноманіття у Волинській області // Збереження і моніторинг біологічного та ландшафтного різноманіття в Україні. – К.: Нац. екоцентр України, 2000. – С. 97–100.
- 26.Химин М. Сучасний стан соколоподібних *Falconiiformes* Волинського Полісся // Матер. наук.-практ. конф. ”Природа Західного Полісся та прилеглих територій” (м. Луцьк, 22–24 вересня 2005 р.). – Луцьк: Вежа, 2005. – С. 217–235.
- 27.Химин М. В. Фауна хребетних *Vertebrata* природних заповідників та національних природних парків Волинського Полісся // Шацький національний природний парк: регіональні аспекти, шляхи та напрями розвитку / Наук. вісник Волинського державного ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк: РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – № 11 (Ч. 2). – С. 185–192.

- 28.Химин М. В., Клестов М. Л., Лезейда І. С. Сучасний стан тваринного світу та оцінка впливу негативних чинників на його формування // Сучасний стан водно-болотних угідь регіонального ландшафтного парку „Прип’ять–Стохід” та їх біорізноманіття. – К.: Фітосоціоцентр, 2001. – С. 76–79.
- 29.Химин М., Тутейко В., Грицай О., Жерш Н., Нагалюк В., Шумук О., Трохимчик В. Природно-заповідний фонд Волинської області.– Луцьк: Ініціал, 1999. – 48 с.
- 30.Червона книга України: Тваринний світ. – К.: Українська енциклопедія, 1994. – 457 с.
- 31.Шевчук М. Й., Зінчук П. Й., Колошко Л. К. та ін. Ґрунти Волинської області. – Луцьк: РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1999. – 162 с.
- 32.IUCN Red List of Threatened Species. Compiled by Craig Hilton-Taylor.– IUCN-The World Conservation Union, 2000.– 64 p.

NATURAL RESOURCES OF VOLYN REGION

F. V. Zuzuk¹, S. S. Kutovy¹, L. V. Ilyin¹, L. K. Koloshko¹, I. M. Netrobchuk¹,
O. V. Mishchenko¹, M. V. Khymyn²

¹Volyn national university of Lesya Ukrainka,

pr. Voli, 13, UA-43021 Luck, Ukraine;

²Scientific-ecological firm „Svit ptakhiv”

pr. Voli, 56/28, UA-43021 Luck, Ukraine

The analysis of natural resources is considered here: natural excavated resources, surface and underground waters, soils, flora and fauna and recreation and travel facilities.

Key words: Volyn, natural resources, excavated resources, water, soils, vegetation, fauna, recreation.

ПРИРОДНЫЕ РЕСУРСЫ ВОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ

**Ф. В. Зузук¹, С. С. Кутовий¹, Л. В. Ильин¹, Л. К. Колошко¹,
І. М. Нетробчук¹, О. В. Мищенко¹, М. Хымын²**

¹*Волынский национальный университет имени Леси Украинки,
пр. Воли, 13, г. Луцк, 43021, Украина;*

²*Научно-экологическая фирма „Свит птахив”
пр. Воли, 56/28, г. Луцк, 43021, Украина*

Подан анализ природных ресурсов: полезных ископаемых, поверхностных и подземных вод, почв, растительного и животного мира, рекреационно-туристических возможностей.

Ключевые слова: Волынь, природные ресурсы, полезные ископаемые, вода, почвы, растительность, животный мир, рекреация.